

De wederdopers
in
Münster

Plattegrond van de stad Münster in 1533, naar een houten model uit 1982 door de firma Janka in Ulm. Het model bevindt zich in het stadsmuseum in Münster

Portret van Jan Mathijsz. Van Haarlem

*Boven de Lamberti-kerk in Münster. In de spits van de toren, boven de klok, de drie originele kooien.
Onder replica van de drie kooien aan de voet van de Lamberti-toren*

Geschiedenis

In de geschiedenis van de stad heeft de korte maar hevige revolutie onder het bewind van Jan van Leiden onvergetelijke sporen nagelaten. Zo kan men aan de toren van de Lambertikerk nog altijd drie ijzeren kooien zien hangen, waarin de lichamen van de terechtgestelde wederdoperleiders als afschrikwekkend voorbeeld aan het volk werden tentoongesteld. En met enige fantasie kan men zich indenken hoe een grote menigte op het plein vóór de Dom met de profeten het avondmaal vierde.

Hoe het Münsterse gebeuren van 1534/35, zo men wil de revolutie, veroorzaakt door een aantal geestdrijvers, heeft kunnen plaatsvinden, probeert de navolgende tekst uit te leggen.

Allereerst moet worden gewezen op de spanningen, die de slechte economische toestanden omstreeks 1530 snel deden opkomen met als gevolg extatische en apocalyptische toekomstverwachtingen. Dan waren er de conflicten bij het uitbreken van de reformatie en daarbij nog de vrees voor de Turken aan de grenzen van Europa. Geen wonder dat in de Bijbel gelovende mensen in de reformatietijd de visioenen van de profetische ziener Johannes over een nieuw Jeruzalem tot leer van een tussenrijk ontwikkelden, waarin aan het eind der tijden, maar nog in het aardse heden, de zonden-vrije uitverkorenen Gods duizend jaar zouden leven, waarna de wederkomst van Christus en het eindgericht.

Volgens de schwabische bontwerker Melchior Hoffmann, die in 1530/1531 vele wederdoper gemeenten in de Nederlanden en Friesland had gesticht en zich daarna in zijn woonplaats Straatsburg terugtrok, zou deze stad het nieuwe Jeruzalem worden. In mei 1533 werd hij echter gevangen genomen; zijn profetie dat hij na zes maanden zou worden bevrijd en met 144.000 zendboden de boodschap van het nieuwe Jeruzalem in de wereld zou verbreiden, ging niet in vervulling. Hij stierf in de kerker in 1543.

Toen het jaar 1533 verstreek en Hoffmann's profetieën niet uitkwamen, nam in november één van zijn dopelingen, de bakker Jan Mathijsz uit Haarlem de leiding van de Melchiorieten in Amsterdam op zich. Hij verklaarde dat hij zelf de aangekondigde tweede getuige was; de tijd van de onderdrukking was nu voorbij, het dopen zou weer moeten beginnen en de gelovigen meesten zich verzamelen en meehelpen de wereld van ongelof te zuiveren. Binnenkort zou God, die de stad Straatsburg had verworpen, Zijn volk een andere plaats ter oprichting van het nieuwe Jeruzalem aanwijzen.

Nederlandse zendboden brachten de geloofsbeginselen van de Melchiorieten in 1533 naar Münster. Utopia 1534/35 was de poging van een religieuze groep de profetische eindtijdvisioenen van de openbaring van Johannes naar subjectieve uitlegging in Münster te verwezenlijken.

In Münsterland was in de jaren 1531/1532 door B. Rothmann, kapelaan van de Stiftkerk St. Mauritz, een sterke Lutherse beweging in gang gezet.

Hoewel de landsheer bisschop Friedrich von Wied hem in oktober 1531 verboden had kerkelijke vernieuwingen in te voeren en door zijn predikatie tweedracht en oproer te stichten, bleef Rothmann onder een grote volkstoeloop de Lutherse leer verkondigen. Toen hij daarop uit het ambt werd ontslagen, zocht hij een toevlucht in de stad Münster, waar hij in korte tijd de meerderheid van de burgerij voor het Lutheranisme kon winnen.

De op 1 juni 1532 tot bisschop van Münster gekozen nieuwe landsheer, graaf Franz von Waldeck, die zelf tot het Lutheranisme neigde, moest volgens de wetten van het rijk de ongeoorloofde kerkelijke vernieuwingen in Münster bestrijden.

Maar noch de landsheer, noch de in 1532 nieuwgekozen stadsraad, in meerderheid nog katholiek, konden de ontwikkelingen tegenhouden. In het verdrag van Dülmen moest de bisschop het bestaan van de evangelische gemeente in Münster erkennen.

De harde vervolging van de Melchiorieten in Nederland dreef velen naar het buitenland en zo zochten ook enige predikanten hun toevlucht bij de gemeente van Rothmann in Münster.

Vier andere Nederlanders, waaronder de 25 jarige kleermaker Jan Beukelsz van Leiden, kwamen eind mei 1533 naar Münster en zochten contact met Rothmann en de koopman Bernd Knipperdolling. In juni en juli 1533 waren de eerste tekenen van de wederdopersleer zichtbaar in Münster. In de loop van de zomer keerde Rothmann zich geheel tot de Melchiorieten en het grootste gedeelte van de gemeente volgde hem. Tevergeefs probeerde de Lutherse raad, ondersteund door de landsgraaf en zelfs de katholieke geestelijkheid de ontwikkelingen in Münster tegen te houden.

De eigenlijke vervolging van de wederdopers begon in september 1533, toen bisschop Franz een van opstand verdachte groep in Dülmen gevangen liet nemen; meerdere personen werden later terechtgesteld.

Op 6 januari 1534 hadden Rothmann en zijn predikanten van de zendboden van Jan Mathijsz de doop ontvangen. Zij gaven het teken van het verbond door aan de gemeente, zodat twee weken later toen Jan van Leiden naar Münster kwam, reeds 1.400 mensen gedoopt waren.

Over het begin van het gemeentelven in januari 1534 is slechts weinig bekend. Hermann von Kerssenbrock, die deze tijd in Münster als schooljongen beleefde en later de geschiedenis van de opstand der wederdopers in het Latijn schreef, bericht dat nonnen en stiftames zich lieten dopen, burger-vrouwen hun sieraden verkochten of aan de gemeente schonken en dat de gemeenteraad van Münster probeerde deze, de kerkelijke vrede bedreigende, ontwikkeling tot staan te brengen.

Een eerste blik op de gebeurtenissen toont een brief van de bisschop aan de landsgraaf van Hessen gedateerd 20 januari 1534: "In Münster is een gruwelijke scheuring opgetreden door de vervloekte sekte en leer van de wederdopers; zij verbreidt zich dagelijks verder onder de armen door de leugenachtige bewering dat er in het nieuwe christelijke leven geen armoede meer zal zijn, maar dat alle goederen gemeenschappelijk eigendom zijn als in de tijd van de apostelen; niemand zou zonder de wederdoop zalig kunnen worden en de kinderdoop was van geen nut en een gruwel voor God. Als het aantal wederdopers de overhand zou krijgen, is te vrezen dat een algemeen oproer in Münster ontstaat en de sekte naar andere steden en naburige landen zal uitbreiden."

23 januari beval de bisschop de predikanten gevangen te nemen en aan de overheid uit te leveren. De Raad van Münster volgde dit bevel niet op, integendeel men erkende de dopers als religieuze groep. Dit bericht over de gunstige ontwikkeling in Münster was in de eerste week van februari in Amsterdam bekend en Jan Mathijsz draalde niet langer en verklaarde: "De stad Münster is het beloofde 'nieuwe Jeruzalem'. De wereld zal nog vóór Pasen (5 april 1534) gruwelijk worden gestraft, waarbij minder dan één tiende deel van de mensheid zal overleven; alleen in Münster zou vrede en zekerheid zijn, omdat Münster de stad van de Heer is".

In deze dagen weerklonk voor de eerste keer de 'boete oproep' in Münster, toen de predikant Heinrich Roll door de straten liep met de roep: "Doet boete! Bekeert u!", die niet gedoopten aan het schrikken bracht. Het kwam tot extatische scènes in de straten, daar mannen, vrouwen en kinderen geloofden voortekenen aan de hemel te zien, die het strafgericht van God of de wederkomst van Christus aankondigden.

Graaf Franz von Waldeck, bisschop van Münster

Jan Mathijsz. Van Haarlem

Op 9 februari leidden geruchten, dat de bisschop met een gewapende macht naar Münster zou komen, tot verdeeldheid onder de burgerij: dopers en niet gedoopten grepen naar de wapens. Raadsheeren haalden de drost van Wolbeck met gewapende boeren in de stad; enige burgers vroegen de bisschop om hulp. De tot nu toe vredelievende dopers bewapenden zich tot vermeende noodweer.

Met de opdracht de in Münster gebeurde 'wondertekenen' bekend te maken en alle gelovigen hierheen te sturen, ging de hoefsmid Jakob naar het Rijnland, waar hij eind februari gevangen werd genomen. Aan zijn verhoor door Kleefse ambtenaren danken wij de eerste meer nauwkeurige berichten over het nieuwe Jeruzalem. Ook de predikanten schreven uitnodigings brieven en riepen de buitenlandse gemeenten op alles te verlaten en naar Münster te komen. In kleine groepen en in grotere trektochten stroomden midden februari de gedoopten van dichtbij en ver af naar de stad. Zij kwamen uit de steden in Münsterland, maar ook uit Holland, Zeeland, Friesland en Groningen.

Gelijktijdig trof bisschop Franz I voorbereidingen tot militaire acties tegen de stad; hij liet op 17 februari de ridderschap ontbieden, sloot de volgende dag een overeenkomst met de hoofdkapitein en een troep soldaten en vestigde met 200 ruiters zijn hoofdkwartier in de plaats Telgte. De beginnende belegering van Münster bevestigde de woorden van de profeten, want zo'n verdrukking had Melchior Hoffmann (weliswaar op Straatsburg bedoeld) voor de eindtijd van de wereld voorspeld. Deze tijd moest men doorstaan.

Om met de beschikbare levensmiddelen uit te komen, werden in maart zes diakenen benoemd, die alle voorraden in huizen en winkels opschreven. Gouden en zilveren munten, sieraden en andere waardevolle zaken moesten in het stadhuis worden ingeleverd. Dopers, die schuldbekentenissen van geloofsbroeders in hun bezit hadden, verbrandden de renteboeken en documenten. De profeten en predikanten wilden met hulp van de raad een vorm van goederengemeenschap in Münster invoeren, waarin, volgens de geschiedenis van de apostelen, tussen Pasen en Pinksteren de jongeren van Jezus in de groeiende gemeente van Jeruzalem waren voorgegaan. Overvloedige voorraden in de stad, waaronder de in beslag genomen goederen van gevluchte burgers, maakten het mogelijk ook de binnengekomen buitenlandse geloofsbroeders met huisvesting, voedsel en kleding te verzorgen.

Alle arbeidsgeschikte mannen en vrouwen verbeterden dagenlang de versterkingen; stadspoorten en doorgangen werden versperd, bruggen afgebroken, wallen en rondelen op sommige plaatsen verbeterd. Als bouwmetaal nam men de stukgeslagen stenen beelden en grafstenen uit de kerken, maar er werden ook huizen afgebroken en tuinen afgegraven. Het aanwerven van soldaten werd aanvankelijk door de predikanten geweigerd: men mocht zich wel verweren, maar zich niet wreken (dat wil zeggen opzettelijk geweld uitoefenen).

De burgemeester en raadsheren behoorden nu tot de wederdopersgemeente en hielpen bij de uitvoering van de noodzakelijke maatregelen. Terwijl Rothmann de nieuwe levensvormen in meerdere geschriften theoretisch motiveerde en hun de overeenkomst met bijbelse voorbeelden aanwees, moesten de predikanten dit alles steeds weer aan het volk uitleggen. Daarbij ontstonden vele moeilijkheden wanneer een burger bijvoorbeeld niet wilde inzien, dat hij zijn bezittingen moest opgeven om de zaligheid te verkrijgen. Maar de meesten volgden gelovig en accepteerden later ook vele gewelddaden, zoals de gedwongen massale doop van de laatste tegenstanders of de moord op de smid Ruescher, die de profeet had beschimpt en twijfelde aan zijn goddelijke opdracht. Slechts twee voormalige raadsheren kwamen in verzet en probeerden tevergeefs deze wandaad van Mathijsz te verhinderen.

Op 24 februari 1534 werd een nieuwe stadsraad gekozen en nu kwam ook Jan Mathijsz zelf in Münster aan. Toen de raadsheren de volgende dag de kooplieden Knipperdolling en Kippenbrock tot burgemeesters kozen, riep Mathijsz de burgers op om de nieuwe overheid, die de wederdopers welgezind waren, te gehoorzamen, maar de paus, Keizer, vorsten en bisschoppen behoefde men niet te vrezen.

Oude huizen in Münster; boven een huis uit 1627

In de middag van deze dag brak, wellicht op bevel van Mathijsz, de 'beeldenstorm' los. Kerken en kloosters werden verwoest, altaars, beelden en wereldlijke geschriften, maar ook muziekinstrumenten, kaarten en dobbelspelen werden openlijk verbrand; zo wilden de wederdopers de 'Stad Gods' van de sporen van een overwonnen verleden reinigen. Deze maatregelen verwekten tot ver buiten Münster afschuw en ontzetting en werkten er aan mee, dat de wederdopers als radicale revolutionairen werden aangezien.

De raad liet in het voorterrein van de stad tuinhuisen, bomen en omheiningen afbreken in afwachting van een aanval; ook het stift St. Mauritz ging daarbij in vlammen op. Twee dagen later begon de cavalerie van de bisschop met de blokkade van de toegangswegen en zo begon de oorlog.

Op 27 februari stelde de profeet Mathijsz de boeteroep in en nodigde de gemeente uit de 'goddelozen' te verdrijven, zodat de 'Heilige Stad' vrij zou zijn van ongeloof. Tot 's avonds moesten allen die de wederdoop weigerden de stad verlaten. Ongeveer 2.000 mensen werden van huis en hof verdreven; het meenemen van bagage en levensmiddelen was verboden. Vele families moesten uiteengaan, terwijl dikwijls slechts één persoon achterbleef ter bescherming van het huis. De blijvers werden gedwongen zich te laten dopen.

Jan Mathijsz wilde het visioen van de ziener Johannes tot werkelijkheid maken; Münster zou het nieuwe Jeruzalem zijn, verzamelpplaats van de uitverkorenen, die hier het Godsgericht over de ongelovigen zouden overleven en het duizendjarige vredesrijk voorbereiden. Later zou Christus de heerschappij op zich nemen tot aan het laatste oordeel op de jongste dag.

Toen het Paasfeest naderbij kwam groeide de vreugdevolle verwachting in de gemeente, zodat zij de Goede Vrijdag (3 april) met lichten en fakkels en met het luiden van alle klokken vierde; spoedig zou de profetie worden vervuld, de dag des Heren was nabij!

Op de Paasdag was de tijd, die Mathijsz zelf had vastgesteld, voorbij. Men kan zich voorstellen, dat de wederdopers op de stadsmuur stonden en wachtten op het een of andere teken of wellicht een hemelse verschijning. Maar God zweeg.

Op enige afstand van de stad zag men de kort te voren opgerichte legerplaatsen van het bisschoppelijke leger.

Toen beval Mathijsz de Ludgeri poort te openen en verliet met enige begeleiders de stad. Wilde hij een wonder afdwingen als een nieuwe Simson of zocht hij de dood? Niemand weet het. De profeet stierf door de spiesen van de lansknachten.

Jan van Leiden nam de leiding van de gemeente over en het gelukte hem nog wel op dezelfde dag in een predikatie de schok over de dood van Mathijsz op te vangen en de hoop op Gods hulp opnieuw te wekken.

De spanning van de mensen ontladde zich daarna in extatische dansen en omlopen in alle straten van de stad.

Reeds drie dagen later, op 8 april 1534, zond de 'Gemeente van Christus' aan de soldaten die Münster belegerden, een oproep waaruit het ongebroken vertrouwen en vast geloof aan de gerechtigheid van de eigen zaak spraken. "God zal de rechtvaardigen helpen"; de tekst somt de christelijke grondbeginselen van het in Münster heersende geloof op en stelt de soldaten voor dit door een afvaardiging te controleren.

Jan van Leiden, die nu op een lange belegering rekende, ontwikkelde half mei een organisatie plan voor het bestuur en beheer van de stad. Na een nachtelijke boete oproep trok hij zich drie dagen terug en verkondigde toen, dat God hem een nieuwe grondwet voor de gemeente had geopenbaard. Twaalf oudsten zouden voortaan aan het hoofd staan en een streng bewind voeren.

Jan Beukelsz., ook genoemd Jan van Leiden (1509 – 1536) is in 1534 – 1535 koning van de Münsterse wederdopers. Hij is de talentvolle organisator van de verdediging van de stad tegen de plaatselijke landsheer en bisschop. Nadat de stad in juli 1535 is ingenomen, worden Jan van Leiden en veel van zijn medestanders op gruwelijke wijze omgebracht.

Bernd Knipperdolling

Bernd Krechting

Er werd bedreigd met de doodstraf voor godslastering, ongehoorzaamheid tegen overheid en oudsten, echtbreuk, ontucht, gierigheid, hebzucht, diefstal, bedrog, laster, twist en ruzie, morren en oproer. Een lange lijst van 33 artikelen bevat aanvankelijk de taken van de oudsten, daarna de benoeming van Knipperdolling tot scherprechter, alsmede de regeling van gemeenschappelijke maaltijden en wachtdiensten. In volgende artikelen worden opzichters voor bepaalde ambachten (vissers, slaggers, schoenmakers, smeden, kleermakers) en voor andere taken (geschutsonderdelen, wijn, edelmetaal, leer, paarden, versterkingen, olie, kruiden, bier en brood) aangesteld. Onder de twaalf oudsten waren zes voormalige raadsheren en ook bij de met name genoemde 42 hoofden van ambachten overheerste het aandeel inheemsens met 37 Münsteranen; allen waren beroepsvaklieden en zeventien hadden reeds vroeger een ambacht in de stad bekleed.

Veel inzicht in het leven van de gemeente geeft het verslag van de meubelmaker Heinrich Gresbeck, die later zijn belevenissen in Münster opschreef. Indrukwekkend is bijvoorbeeld zijn beschrijving van het openbare avondmaal van de wachtmansschappen waaraan alleen al voor één stadspoort 400 mannen van een wachtafdeling deelnamen. “Jan van Leiden reed van de ene stadspoort naar de andere, van het ene avondmaal naar het andere, heeft op de ene plaats gepredikt, op een andere sommigen uitgescholden.”

Gresbeck geeft ook verslag van vijf of zes scholen, waarin de kinderen duitse kerkliederen, lezen en schrijven en “alles over de doop” leerden. Kerkliederen, vooral het koraal *Alleen God in de hoge zij eer*, behoorden bij elke gebeurtenis van de dopergemeente, zelfs na rechtspraken en terechtstellingen werd gezongen.

De bekeringsijver van de predikanten verminderde niet. Wie een van de strenge verboden overtrad en in de gevangenis in het klooster Rosental werd gebracht, werd niet als verloren beschouwd, maar werd door de predikanten bezocht. Ze gingen zelfs buiten de stad en predikten voor de soldaten, gaven hen waardevolle goudstukken, die voor dit doel in de stad werden geslagen en nodigden hen uit om over te lopen. Zo kwamen ongeveer 200 soldaten in de stad.

Ook in een briefwisseling met twee hoofdlieden toonde de gemeente van Christus zich bereid om met iedereen in een redelijk gesprek over hun geloof te willen spreken, “opdat de hele wereld in kennis der waarheid vrede met God zou sluiten.”

In handige uitvallen berokkenden de dopers de belegeraars veel schade. Knipperdolling kwam op het idee om de daken van de kerktorens af te breken en ver reikend licht geschut op de torenplatformen op te stellen, dat trefzeker het terrein vóór de stad kon bestrijken. Het gelukte de dopers geschut van de vijand onbruikbaar te maken en gevangenen binnen te brengen. Ook waren er enige roekeloze acties door één persoon bijvoorbeeld de brandstichting door Wilhelm Bast op het kruitmagazijn in Wolbeck of de poging van de Friezin Hille Feicken om de bisschop in zijn hoofdkwartier op te zoeken om hem en de soldaten met Gods hulp en veel geld te bekeren. Zij werd gevangen genomen; onder foltering dwong men haar de bekentenis af, dat zij uit de stad was gegaan om de bisschop van Münster te doden. Ook onder de foltering bleef zij er bij, dat zij uit eigen beweging en naar Gods wil te hebben gehandeld. “Zij was ook bereid alles te verdragen wat over haar zou komen. Niets zou haar van het Woord Gods en de zaligheid van haar ziel kunnen scheiden, geen pijn en geen dood.” Hille Feicken stierf door het zwaard van de scherprechter in Bevergern.

Omstreeks half juli voerde Jan van Leiden met hulp van de twaalf oudsten en de predikanten de veelwijverij in. Een ondubbelzinnige verklaring voor het opheffen van de zeer strenge huwelijkswetten van de dopers is nooit gegeven.

De officiële motivering wijst op de opdracht van God: weest vruchtbaar en vermeerdert u, op de plicht tot onthouding gedurende de zwangerschap en op het voorbeeld van de aartsvaders en de koningen van Israël. De door de tegenstanders aangevoerde redenen (algehele tuchteloosheid van de dopers en persoonlijke neigingen van Jan van Leiden) zullen het minst juist zijn. Waarschijnlijk waren er meerdere beweegredenen voor: het grote aantal ongehuwde vrouwen in de gemeente, de

economische noodzaak om ze in een huisgezin op te nemen en ze onder bescherming van een man te stellen, waarbij het onder deze omstandigheden moeilijk was om het strenge verbod van buitenechtelijke betrekkingen te handhaven en wellicht ook het oud testamentische begrip, dat alleen de gehuwde en vruchtbare vrouw volwaardig lid van de gemeente kon zijn.

Het spreekt voor de strenge moraal die in Münster heerste, dat de verandering van de huwelijkswetten een aanzienlijke weerstand in de gemeente opriep. De predikanten moeten drie dagen over dit thema hebben gepredikt en nog steeds verhieven zich tegenstemmen. Tenslotte kwam het op 29 juli 1534 tot opstand. “Omdat velen van de gemeente, zowel mannen als vrouwen als ook soldaten in Münster voor het merendeel deze veelwijverij niet wilden volgen”, zouden zij Knipperdolling en de profeet Jan van Leiden gevangen hebben genomen, zo rapporteert een overgelopen burger. Aanvoerder van deze opstand van burgers en soldaten was, zoals Gresbeck rapporteerde, de smid Mollenhecke. “Hij was er tegen en wilde het weer zo hebben zoals het vroeger was geweest.” Na de vangenneming van Knipperdolling bezetten 120 opstandelingen de markt en het raadhuis.

Herman Tilbeck, vroeger burgemeester en nu één van de twaalf oudsten, onderkende het gevaar voor de stad: hij liet direct de stadspoorten bezetten en keerde zich toen met een sterke troepenmacht en zelfs een stuk licht geschut tegen de opstandelingen en dwong ze tot overgave. Van de 120 gevangenen werden er in de volgende dagen 47 doodgeslagen en de anderen voor een ‘gerecht’ gebracht. Wie kon bewijzen, dat hij aan de nachtelijke samenzwering niet had deelgenomen, maar er pas 's morgens bijgekomen was, “bleef in leven, de anderen moesten sterven”. De invoering van de nieuwe huwelijkse staat was daarmee doorgezet.

Jan van Leiden nam drie vrouwen, waaronder Divara, de weduwe van de profeet Jan Mathijsz; eerst later als ‘koning’ nam van Leiden meerdere echtgenotes in zijn hofhouding op.

Vroegere huwelijken, die vóór de doop waren gesloten, werden ongeldig en moesten opnieuw worden gesloten. Voor een huwelijkssluiting was een wederzijdse bereidverklaring voor twee getuigen voldoende. Oude vrouwen moesten een beschermheer kiezen; zij waren hem gehoorzaamheid verschuldigd, werden door hem met kost en kleding verzorgd en in het ‘rechte geloof’ onderwezen. Toen later bleek, dat talloze huwelijken onder dwang waren gesloten, stond men de mogelijkheid tot scheiding toe. Deze vrouwen moesten zich in het raadhuis laten inschrijven, waarna ieder geval werd onderzocht.

Indien men na deze uiteenzetting van de gebeurtenissen in Münster de andere kant aan het hof van de bisschop beziet, betreedt men weer de normale wereld van de landsgeschiedenis; de vorst bisschop voert oorlog, onderhandelt tussen de verschillende politieke stromingen, sluit bondgenootschappen en koopt wapens. De soldaten vechten en sterven, de boeren werken in de schansen, de burgers drijven handel en betalen belasting. Slechts zelden herinnert een bijzondere gebeurtenis er aan, dat het in deze oorlog niet alleen om macht en invloed gaat, maar dat er religieuze krachten bij betrokken zijn; maar deze ziet men slechts als een brutale verstoring van de openbare orde. Voor de vrome levenshouding van de wederdopers heeft men slechts hoon en verachting, hun geloofsijver wordt als huichelarij bespot, het beroep op bijbelse voorbeelden geldt als duivelse opgeblazenheid, de eindtijdverwachting als zotheid, de volwassenendoop en gemeentestichting als oproer.

Twee werelden staan tegenover elkaar; buiten is het normale leven verder gegaan, binnen in Münster leven de dopers in een dubbele isolatie: ingesloten in de belegerde stad en geperst in een geloofsweld, waar andere mensen geen toegang hebben. Tussen deze beide werelden is geen vergelijk mogelijk, er is alleen strijd, die met de wapens van de geest en op het slagveld wordt uitgevochten. Bisschop Franz had voor de belegering van Münster vooreerst krachten uit eigen land ingezet, terwijl hij eind februari 1534 de ridderschap en leenmannen opriep en de belangrijkste wegen door vier afdelingen ruiters liet blokkeren. Gelijktijdig wierven meerdere hoofdlieden soldaten in Meissen en Thüringen, in Oost Friesland en in het Rijnland.

Gertuud van Utrecht, weduwe van Jan Mathijsz. en later, door huwelijk met Jan van Leiden, koningin Divara

Graaf Franz von Waldeck, bisschop van Münster

Eind juni lagen circa 7.000 soldaten voor Münster in zeven versterkte legerplaatsen. Van ver moest geschut worden gehaald. De vorsten van Hessen, Keulen, Lippe, Kleef en Bentheim en de steden Ahaus, Borken, Bocholt, Coesfeld, Bielefeld, Kampen, Deventer en Zwolle leenden totaal 42 stukken geschut. Alle grotere steden in de naburige landen werd verzocht proviand aan de legerplaatsen te leveren; de rechtsgebieden in het Münsterland waren tot vastgestelde leveringen verplicht. De kosten voor de troepen waren zeer hoog. Alleen al voor de soldaten had men iedere maand bijna 30.000 gulden nodig, hetgeen de opbrengst was van een landsbelasting, die, zoals gebruikelijk, slechts bij bijzondere gelegenheden werd geheven. Nieuwe belastingssystemen moesten worden ontwikkeld en beproefd om in de komende maanden zulke grote bedragen ter beschikking te krijgen.

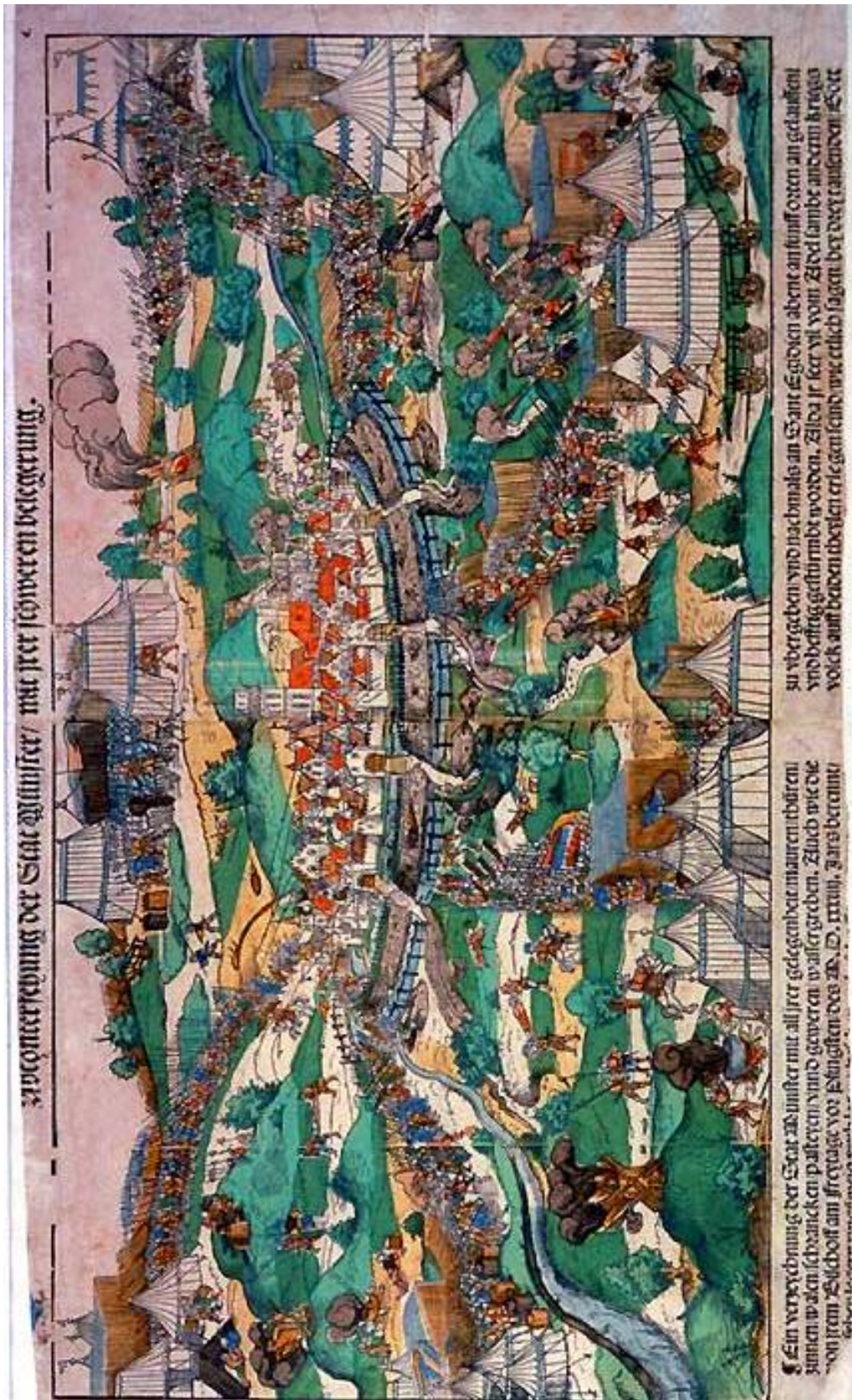
Als voorbereiding voor een stormaanval werkten in mei voortdurend duizend opgeroepen boeren aan kanalen en schansen, het geschut vuurde vier dagen lang iedere dag 700 schoten af op stadspoorten en muren. Maar aan de vooravond van de aanval (25 mei) openden dronken soldaten het gevecht en alarmeerden de stad; de stormloop werd afgeslagen en de aanvallers verloren 200 man.

In de eerste drie maanden van de oorlog had bisschop Franz hardnekkig gepoogd hulp van de naburige vorsten te krijgen, die in het geval van een oproer tot wederzijdse noodhulp verplicht waren. Maar de burenen, met uitzondering van graaf Philip van Hessen, aarzelden lang; zij vermoedden dat bisschop Franz het gevaar van een opstand der wederdopers slechts wilde afwenden om een voorwendsel te hebben om zijn weerspannige hoofdstad te bedwingen. Bovendien waren er confessionele en zwaarwegende politieke tegenstellingen tussen de vorsten en het keizerlijke Habsburgs Bourgondische huis, welke machtspolitiek hen als bedreiging van zijn zelfstandige staat boven het hoofd hing. Een verovering van Münster met Hessische of zelfs Habsburgs Bourgondische hulp was niet in het belang van de vorsten uit het Rijnland; zo sloegen zij ook een aanbod van de landsgraaf af om zijn gehele leger uit Württemberg tegen Münster in te zetten als de keurvorsten van Keulen en Kleef de kosten zouden dragen. Pas op 20 juni 1534 besloten de vorsten van Keulen en Kleef in het verdrag van Neuss, om bisschop Franz 40.000 gulden te lenen en hem ook verder te ondersteunen. Als onderpand vroegen zij vijf zetels in het Oberstift. De eerste geldzendingen kwamen op 10 juli in het hoofdkwartier van de bisschop aan.

Daar de hoofdlieën een stormaanval alleen wilden wagen als de buitenste stadsgrachten zouden zijn drooggelegd, moesten duizenden boeren weken lang proberen om, door vooruitgeschoven kanalen te graven, de vestinggrachten te verbinden. Maar de sterke afweer liet dit plan mislukken. Toen vond de schansmeester Offerkamp de 'grondwals' uit: hij liet een aarden dam opwerpen, die de arbeiders, die de grond van de andere kant afgroeven en over de damtop wierpen, beschermde, zodat de wal langzaam in de richting van de stad vooruitschoof, dagelijks 1 voet (29 cm). In twee maanden wilde men de buitenste stadsgrachten hebben bereikt, maar lang daarvoor moest men door het trefzekere afweervuur dit werk stopzetten.

Hoewel het dus niet was gelukt om de stadsgrachten van Münster droog te leggen, besloot men toch tot de aanval. Nadat de dopers op 25 augustus een uitnodiging tot overgave hadden afgewezen werd na een beschieting van vier dagen op 31 augustus het signaal tot een stormloop gegeven. Op enige plaatsen kwamen de aanvallers op de wallen en tot de stadsmuur, maar de op de muren vechtende mannen en vrouwen konden de aanval tenslotte afslaan. De hoge verliezen (geruchten spraken van 3.000 doden) veroorzaakten dat de onwillige soldaten, mede door de onregelmatige uitbetaling van de soldij, in troepen de legerplaatsen verlieten.

Een krijgsraad besloot nu in plaats van de open legerplaatsen, vaste blokhuisen te bouwen, dat wil zeggen de tentenkampen met wallen en grachten te omgeven. Weer werden in september duizenden boeren voor het grondwerk opgeroepen. Begin oktober waren zeven blokhuisen klaar, daarachter lag een tweede ring van zeven ruitler legerplaatsen. Men had zich op een lange belegering ingesteld, waarvan de kosten, naar men hoopte, ooit door de keizer en het rijk zouden worden overgenomen.

De belegering van Münster

De gelukkige afweer van de aanval bevestigde het vertrouwen van de dopers, dat Münster onder de bescherming van God stond. De gemeente beschouwde zich als het uitverkoren volk Israël, dat door een profeet van God in het nieuwe Zion was gevoerd om hier de Messias (Christus) en het vredesrijk af te wachten. Ter voltooiing van de overeenkomsten met het Oude Testament ontbrak het volk in Münster nog slechts een koning. De profetie van de oud joodse profeten, dat God in de eindtijd van de wereld een nieuwe David zal verwekken, die het Rijk zal voorbereiden en het aan de vredeskoning Salomo zal overdragen, liet zich zo uitleggen, dat Salomo als gelijkenis voor Christus zou staan en dan moest nog slechts een 'David' als koning van Zion door een teken van God worden verwekt.

Jan van Leiden heeft het gerucht over een koningschap aangegrepen en tot werkelijkheid gemaakt. Later bekende hij, dat hij zijn roeping tot koning door een innerlijk getuigenis, slechts met tegenzin had gevolgd, maar toen in de Bijbel het Woord Gods had gelezen: "Ik wil Mijn knecht David in de laatste, dagen opwekken." Kort daarna verklaarde ook de predikant Dusentschuer, een voormalige goudsmid uit Warendorff, dat het Gods wil was, dat de profeet Jan van Leiden als koning over het nieuwe Israël en de hele wereld zou heersen. Dusentschuer ontnam de twaalf oudsten het zwaard, het symbool van hun bestuurlijke macht, en gaf ze aan Jan van Leiden.

De koning tooide zich later met eretekenen (wereldbol met kroon, scepter, koningsketting en ring), waarvan de inscripties duidelijk wezen op de profetieën uit het Oude Testament: een kruis op één van de twee zwaarden die de wereldbol doorboorden, waarvan de Schrift zegt "Een koning der gerechtigheid over alles"; op de zegelring stond: "De koning in de nieuwe tempel." Jan van Leiden noemde zichzelf "Johannes de rechtvaardige, koning op de stoel van David."

In feestelijke processies en bij openbare rechtzittingen op de markt ontplooidde de koning met de hofhouding een prachtig ceremonieel voor het verbaasde volk. "Zo zijn alle ruiters en dienaren te paard en te voet met de koning rondgereden en de trawanten hebben om hem heen gelopen. Toen de koning zo door de hele stad reed, is het volk de straat op gegaan om hem te zien. Waar hij heen reed om zich aan het volk te tonen, gaven ze hem eerbewijs." Tegenstand tegen de verandering van de 'Gemeente van Christus' in een theocratisch koninkrijk schijnt er niet te zijn geweest, was ook nauwelijks nog mogelijk, daar de koning praktisch alleenheerser was en zijn macht meedogenloos uitoefende, zodat de berichten over het schrikbewind tenslotte overal het beeld van het Münsterse doperdom bepaald hebben.

De koning verdeelde de belangrijkste posten in de stad onder zijn getrouwen. Van de 148 in de hofhouding benoemde mannen stamden 66 uit Münster, waaronder 25 voormalige ambtsdragers van de stad. Knipperdolling werd als stadhouder de plaatsvervanger van de koning; Rothmann kreeg als 'bewaarder van het Woord' het ambt van hoofd prediker; Tilbeck werd gouverneur en Krechting kanselier. Tot de hofhouding behoorde koningin Divara en de andere vrouwen van de koning. In november 1534 had Jan van Leiden vier vrouwen, later waren het er zestien, wier namen op een als vlagschrift verspreide publikatie van de hofhouding worden genoemd.

Rothmann schreef in oktober in zijn geschrift over de terugkeer van het koningschap, dat het koninkrijk in Münster diende ter voorbereiding van de heerschappij van Christus op aarde. Het vredesrijk zou nog in deze generatie kunnen worden verwacht. Wanneer alle bondgenoten zich in Münster zouden hebben verzameld, zou Christus de navolgers van de duivel overwinnen en Gods volk de gehele aarde innemen.

Omdat men in Münster geloofde, dat er in vele steden sterke dopergemeenten waren, wilde men met hen contact opnemen. De profeet Dusentschuer had voorgesteld, dat de gehele gemeente Münster zou verlaten en het land van belofte zou binnentrekken, maar dat leek de koning toch wel wat te onzeker.

Na een gemeenschappelijk openbaar avondmaal op het Domplein zond men 27 predikanten als 'apostel' het land in, die in vier groepen de steden Osnabrück, Soest, Warendorf en Coesfeld zouden bezoeken en daarna verder trekken. De apostelen verschenen op 14 oktober in de vier steden, waar geloofsgenoten hen 's nachts onderdak gaven. Maar hun boodschap werd verschillend ontvangen. In

Soest werden ze gevangen genomen en terechtgesteld. In Osnabrück en Coesfeld liet de raad ze arresteren en later aan de bisschop uitleveren. Alleen in Warendorf vonden de dopers enige ondersteuning, maar enkele weken later verscheen de bisschop met een gewapende macht voor de stad en dwong hen tot overgave. De missie van de 27 apostelen was mislukt; slechts één van hen, Heinrich Graes, die de bisschop zijn diensten aanbood en later als spion werd ingezet, overleefde deze actie. Voor de tegenstanders was dit alles een welkom bewijs voor het gevaar van uitbreiding van het doperse oproer en bisschop Franz liet geen gelegenheid voorbij gaan om bij latere onderhandelingen voor hulp het gevaar te bezweren: de apostelen zouden opdracht hebben gehad om het volk op te roepen om Münster te bevrijden, een geweldig kampement op te richten en door de wereld te trekken zoals de Vandalen en Gothen, die ook van dezelfde sekte waren geweest.

Na het mislukken van de uitzending der apostelen zette Münster alle hoop op hulp vanuit Nederland. Bodem met boeken, brieven en geld konden ongemerkt de stad verlaten. Het gelukte ook werkelijk in Amsterdam en de zee provincies grote scharen aanhangers te verzamelen. In Münster hoopte men op een bevrijding op Pasen 1535.

Begin november verscheen de hessische geestelijke Dietrich Fabricius voor Münster om in opdracht van de landsgraaf met de dopers te onderhandelen. Deze lieten hem ook in de stad komen. Hij legde koning Jan van Leiden uit dat, indien Münster zich niet overgaf, het door de Keizer en het rijk zou worden aangevallen. Maar de koning en zijn raadsliden weigerden zich over te geven. Zij wilden wel met wereldlijke vorsten onderhandelen, echter nooit de stad aan de bisschop overgeven. Mocht dit echter gebeuren dan was te vrezen, dat zij allen zouden moeten sterven.

Gezien deze vastberadenheid moesten de belegeraars proberen nieuwe bondgenoten te vinden. Bisschop Franz had reeds in augustus 1534 in gelijkkluidende brieven Koning Ferdinand, de keurvorsten

Jan Beukelsz. *Of Jan van Leiden (1509 – 1536)*

van Mainz, Trier, Saksen en Brandenburg, de hertogen van Saksen, Braunschweig en Lüneburg om hulp tegen het gevaarlijke oproer in Münster gevraagd. Maar de meeste vorsten weigerden. Dus stelde bisschop Franz zijn bondgenoten voor de Keizer om hulp te vragen: als het rijk niet zou helpen, dan zouden de dopers groot onheil brengen over de naburige vorsten, het rijk en de gehele Christenheid. De keurvorst van Saksen vond het nodig Koning Ferdinand te vragen spoedig de rijksdag bijeen te roepen om de verschrikkelijke oorlog tegen Münster te beëindigen. Op 13 december kwamen in Koblenz de staten van drie rijksdistricten bijeen en besloten de kosten van de oorlog tegen Münster vanaf februari 1535 voor de duur van zes maanden (15.000 gulden per maand) op zich te nemen. Het opperbevel zou graaf Wirick von Daun met acht krijgswaardenaars voeren. Bisschop Franz moest Koning Ferdinand vragen om in april 1535 een samenkomst van alle tien rijksdistricten in Worms bijeen te roepen om over verdere hulp te beraadslagen.

De besluiten van Koblenz ontnamen de bisschop het opperbevel, maar daar de hulpgelden slechts zeer vertraagd binnenkwamen, moest het stift Münster verder het grootste deel van de financiële oorlogslast dragen.

In maart 1535 werd de ring om Münster gesloten met nieuwe schanzen (wallen en grachten tussen de verschillende blokhuizen). Nu pas was de stad van iedere verzorging afgesneden en men kon verwachten dat de honger iedere weerstand zou breken. Overlopers schilderden de toestand in Münster in de schrilste kleuren: de vertwijfelde pogingen van de hongerende mensen om voedsel te vinden, de brutale hardheid van Jan van Leiden, die ieder teken van zwakte of moedeloosheid streng bestrafte, ook zelf naar het zwaard greep om tegenstanders eigenhandig terecht te stellen, maar ook het verbazingwekkende feit, dat de meeste mensen in de stad nog steeds naar de profetieën luisterden en aan redding door Gods hulp geloofden.

De burgemeester van Frankfurt, Justinian von Holtzhausen, die als krijgsraad van de rijkssteden omvangrijk verslag uitbracht over het legerkamp voor Münster, schreef onder andere: “Ik geloof dat sinds de verwoesting van Jeruzalem in geen enkele stad méér honger is geweest en ik houd het voor mogelijk dat de één de ander zal opeten. De gemeente merkte niet, dat de koning hen bedroog of zij wist het wel maar wilde het niet toegeven. Ook heeft de duivel hen zo in zijn greep en met hun sekte bevekt, dat het grootste deel van mening is dat alles wettelijk, goddelijk en naar de wil van de Vader is.”

De koning had geprofeteerd dat op Pasen (28 maart 1535) een dopers leger uit Nederland zou komen en Münster zou ontzetten. Hij liet een burcht van wagens (licht geschut op omgebouwde wagens) uitrusten om de bevrijders tegemoet te trekken. Maar toen de tijd was verstreken, verklaarde Jan van Leiden dat hij deze bevrijding niet “werkelijk” had bedoeld, “maar innerlijk en in de geest”.

Een directe militaire bedreiging van alle vorstendommen in het rijk, waarop bisschop Franz dikwijls had gewezen, ging van Münster beslist niet uit. Dit gevaar was ook door vele vorsten nooit zeer ernstig genomen, anders zouden ze wel meer ijver hebben getoond bij het geven van snelle hulp. Toch kwamen in april 1535 tien rijks districtsbesturen in Worms bijeen; koning Ferdinand stelde als vertegenwoordiger van de keizer voor de bisschop van Münster verder te ondersteunen. De besturen garandeerden een bedrag van 105.000 gulden, behielden het opperbevel en het recht om na de heroëring over de toekomst van Münster te beslissen.

De gevolgen van de hongersnood in de stad bleken al spoedig. Eind april lieten de dopers oude mannen, vrouwen en kinderen in menigten uit de stad trekken; zij bleven voor de schanzen liggen, waar dagelijks 20 tot 50 weerloze mannen door de soldaten werden doodgeslagen. Overste graaf von Daun, de krijgsraden, bisschop Franz en meerdere vorsten gaven elkaar de verantwoording voor deze mensen. Niemand wilde met hen te maken hebben; men zou ze niet allemaal kunnen doodslaan, maar ook niet vrijlaten. “Het was erbarmelijk en verschrikkelijk ze voor aller ogen de hongerdood te laten sterven, maar ze wilden zich liever vóór de stad laten doodslaan dan in Münster te verhongeren”. De bisschop probeerde het met afschrikking: hij liet vier gevangenen onthoofden en hun lichamen op paal en rad voor de stad tentoonstellen, maar dat had niet de gewenste uitwerking. Tenslotte nam de landdag van het stift Münster een beslissing: de mannen werden aan de overste von Daun overgeleverd en ongeveer 300 vrouwen bracht men eind mei naar het huis Dijkburg, waar ze afzonderlijk werden verhoord. Enige werden terechtgesteld, doch de meesten waren bereid het doperdom af te zweren en konden tegen borgtocht worden vrijgelaten. De houding van de belagers tegen de uit Münster komende weerloze dopers toont met welke verbittering deze oorlog werd gevoerd.

Het is duidelijk, dat de dopers alle oproepen tot overgave weigerden; als oproerlingen en ketters konden zij geen genade verwachten. Een koerier, die de koning bij de Jüdefelder poort brieven en geschriften overhandigde en vroeg of de dopers niet om genade wilden vragen en de stad overgeven,

kreeg van Jan van Leiden het antwoord: “Hij vraagt naar dwaze dingen en moet `over een jaar' nog maar eens vragen.” Dit gebeurde op 7 juni 1535, twee weken voor het einde.

In mei waren 's nachts vijf mannen uit de stad gevlucht, waaronder de lansknacht Hänken van der Langerstrate en de burger Heinrich Gresbeck. Deze twee reddden hun leven door aan te bieden een aanslag tegen de stad voor te bereiden. Bisschop Franz, overste von Daun, de krijgraden en de officieren van de troepen overtuigden zich van de geloofwaardigheid van de overlopers en ondersteunden de voorbereidingen. Gresbeck, de meubelmaker, tekende de vestingwerken van Münster en bouwde in Wolbeck een aarden model van de wallen en grachten.

In de nacht van 25 juni zwom hij over de buitenste gracht, trok een brug naar beneden en voerde zestien lansknachten op het rondeel en naar de Kruispoort, waar zij de wachten overweldigden. Andere lansknachten volgden zodat de brug brak en toen beklommen ongeveer 500 man de wal en kwamen door een kleine poort in de stad, waar ze in hevige straatgevechten werden gewikkeld. Pas 's morgens konden ze de Jüdefelder poort openen en het hele leger binnenlaten. Ongeveer 300 dopers vochten nog lang in de wagenburcht op de markt; de laatste 24 man, waaronder kanselier Heinrich Krechting, werd vrije aftocht aangeboden, zodat zij de wapens neerlegden.

Jan van Leiden, Knipperdolling, Bernd Krechting, Christian Kerckerinck en Gerlach von Wüllen werden gevangen genomen. Graaf von Daun meldde: “Aldus werd de stad ingenomen.”

Er werden echter dezelfde dag, 's nachts en de volgende dag vele dopers in huizen en kelders gevonden, “die allen door de soldaten werden doodgeslagen.”

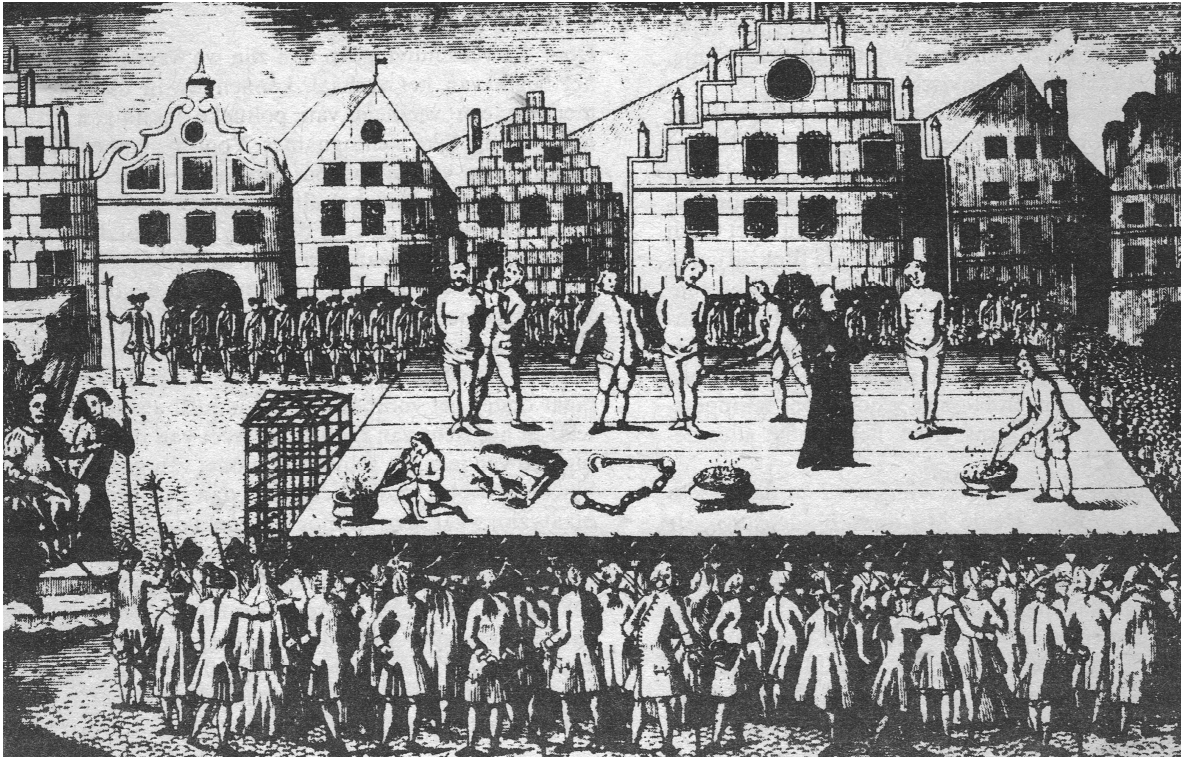
Een hessische krijgsraad bericht, dat bij de herovering 450 dopers werden gedood. “Maar daarna hebben de soldaten iedere dag mensen in kelders en onder daken gevonden en allen neergehouwen en gedood, niet minder dan 200.”

De soldaten ontvingen bisschop Franz, die op 29 juni Münster binnenreed, als overwinnaar en gaven hem de sleutels van de stadspoorten, alsmede uit de buit de kroon, het zwaard en de sporen van koning Jan van Leiden.

De bisschop liet alle vrouwen bijeenroepen en bood hen genade aan als ze de wederdoop wilden afzweren. Slechts weinigen waren hiertoe bereid en dus werden `de voornaamsten' (dat wil zeggen de vrouwen van de aanvoerders) gevangen genomen en ondanks het protest van enige raden terechtgesteld. De anderen, de `gewone vrouwspersonen', die niet wilden herroepen, werden uit de stad verbannen .

De bisschop kwam de helft van de buit aan geld en waardevolle zaken toe, de soldaten behoorde de geplunderde inventaris van de huizen. Op het huizen en grondbezit van de dopers maakte graaf von Daun aanspraak in het belang van de districtsbesturen, maar bisschop Franz meende, dat hem in Worms de stad was toegezegd en het zou toch vreemd zijn als aan hem de stad, maar de huizen aan het rijk zouden toebehoren. Daarbij bleef het. Een goudschat, waarvan de soldaten reeds lang spraken, werd niet gevonden. De ontevredenheid over de geringe buit was groot; toen de hulpelden uit Worms en daarmee de soldij uitbleven, kwam het tot muiterij. Tenslotte betaalde de bisschop de soldaten uit eigen zak; pas eind juli verliet het krijgsvolk, met uitzondering van twee vendels als bezetting, de stad.

Van de vijf gevangen leiders van de dopers werd de edelman Gerlach von Wüllen, op verzoek van zijn vrienden, spoedig begenadigd, de anderen waren in Bevergern en Horstmar gevangen gezet. Zij zouden op 24 juli naar Huis Dülmen worden gebracht en aan een commissie van de verbonden vorsten worden voorgeleid, doch alleen Jan van Leiden, Knipperdolling en Krechting kwamen daar aan. Christian Kerckerinck was, zoals pas veel later bleek, op 27 juli bij Dülmen voor een gerecht gebracht en onthoofd. Ieder van de drie gevangenen werd op 25 juli in Huis Dülmen tweemaal verhoord en van hun uitgebreide bekentenissen een protocol opgemaakt.

*Terechtstelling van de leiders der wederdopers; tragisch einde van een politiek experiment
Idem volgende pagina*

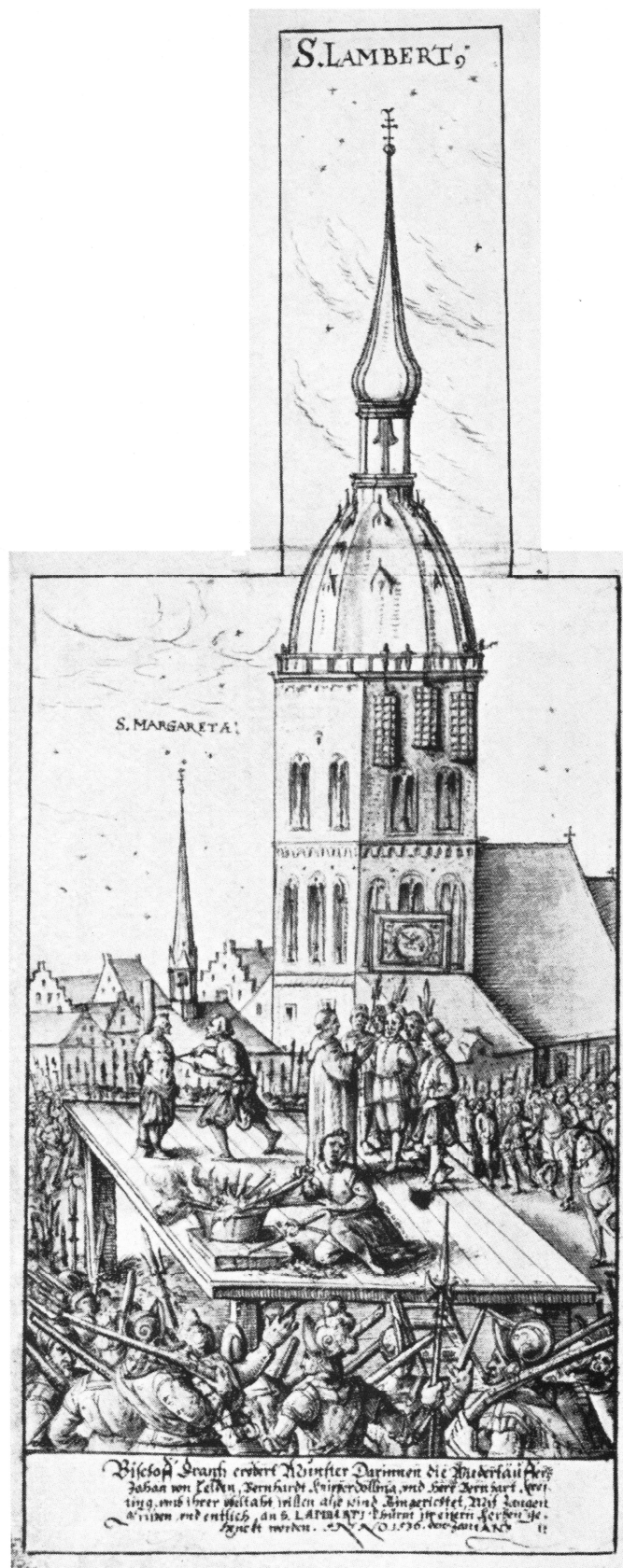
In de herfst probeerde de hessische geestelijke Corvinus tevergeefs de drie dopers tot herroeping te bewegen. Half januari 1536 liet de bisschop hen naar Münster brengen en op de weg daarheen openlijk te kijk stellen. Nog één keer kregen zij de gelegenheid (20 januari) een 'welwillende bekentenis', dat wil zeggen zonder foltering, af te leggen; de volgende dag werd Knipperdolling onder foltering verhoord, Jan van Leiden slechts 'onder bedreiging van pijn'.

Op 22 januari stonden zij voor het gerecht, aangeklaagd wegens misdaad tegen God en de Staat, tegen leven en eigendom, schending van kerken, samenspanning en het aanmatigen van koninklijke waardigheid. De stadsrechters van Münster en Paderborn spraken het voor zulke gevallen gebruikelijke oordeel uit: met gloeiende tangen moest men ze branden en dan doodsteken. Hun lichamen moesten tot eeuwige afschrikking aan de toren van de Lambertikerk hangen. De voltrekking van het vonnis op de markt in Münster duurde vier uur. De drie ijzeren kooien met de lijken werden hoog aan de kerktoren opgehangen. Een bloedige vechtpartij van de beulen om de kleding van de doden was het einde van dit gruwelijke schouwspel.

Om in de toekomst de stad Münster onder controle te houden, liet de bisschop de gevangenis en de twee moderne blokhuizen, ter beveiliging van de stad, ombouwen en bracht er troepen in onder. Een stadhouder nam alle bestuurstaken over en hij beëdigde ook de in februari 1534 verdreven burgers, die daarna in hun geplunderde huizen terugkeerden.

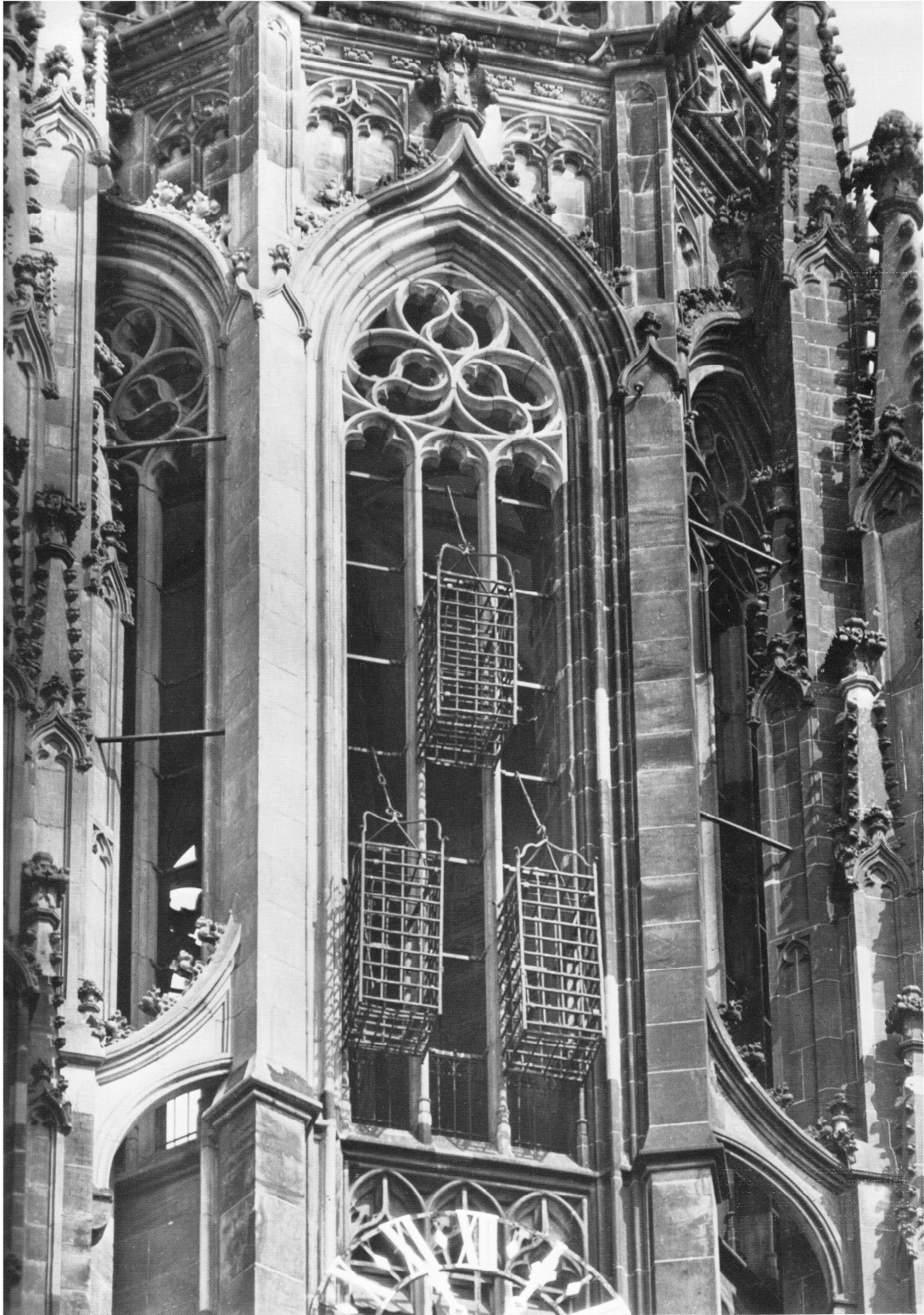
Tegen het protest van een rijkscommissie in besloot de landdag in 1536 om met de verkoop van de in beslag genomen huizen en goederen van de dopers, waarvan de opbrengst slechts gering was, de zeer hoge schulden van het stift (ca. 235.000 gulden) te verlichten.

De door de naburige vorsten in het eerste halve jaar van de oorlog gegeven leningen en de rente moesten worden terugbetaald. Nieuwe hoge belastingen moest het stift Münster in de volgende jaren (tot 1544) voor rente en terugbetalingen opbrengen; het Domkapittel van Keulen heeft zelfs tot 1617 moeten wachten op zijn 10.000 gulden.

8a Hinrichtung der drei führenden Täufer

Terechtstelling van de drie leiders van de Wederdoopers

De ijzeren kooien aan de Lambertitoren in Münster

De andersluidende besluiten van Worms konden niet verhinderen, dat de bisschop in april 1536 de stad Münster een 'nieuwe orde' gaf, die haar nederlaag bezegelde. De burgemeester en de raad werden door de vorsten benoemd en de gilden bleven verboden. Maar reeds in 1541 kreeg de stad, die zich verrassend snel van de zware slag had hersteld, haar vrijheden terug.

Andere gevolgen van de oorlog bleken pas later. Met het uiteenslaan van de melchioritische groepen was in 1533 ook het opkomende lutheranisme in de steden van Münsterland vernietigd. Pogingen van de bisschop om na 1541 aansluiting te vinden bij de kleine bond van de evangelische vorsten mislukten.

De herinnering aan het 'oproer van de wederdopers' werkte nog lang na en verhinderde confessionele verdeeldheid in de stad Münster en het stift; land en steden bleven katholiek.

De jaarlijkse gedenkdag voor de bevrijding van de stad van de wederdopers werd nog na honderd jaar door de stadsraad met een feestmaal gevierd; de dankmis in de Dom te Münster wordt tot in deze tijd op 25 juni gevierd.

De verovering van het nieuwe Jeruzalem had het doperdom zwaar getroffen; nog in hetzelfde jaar splitste het zich in meerdere groepen, waaronder de Mennonieten.

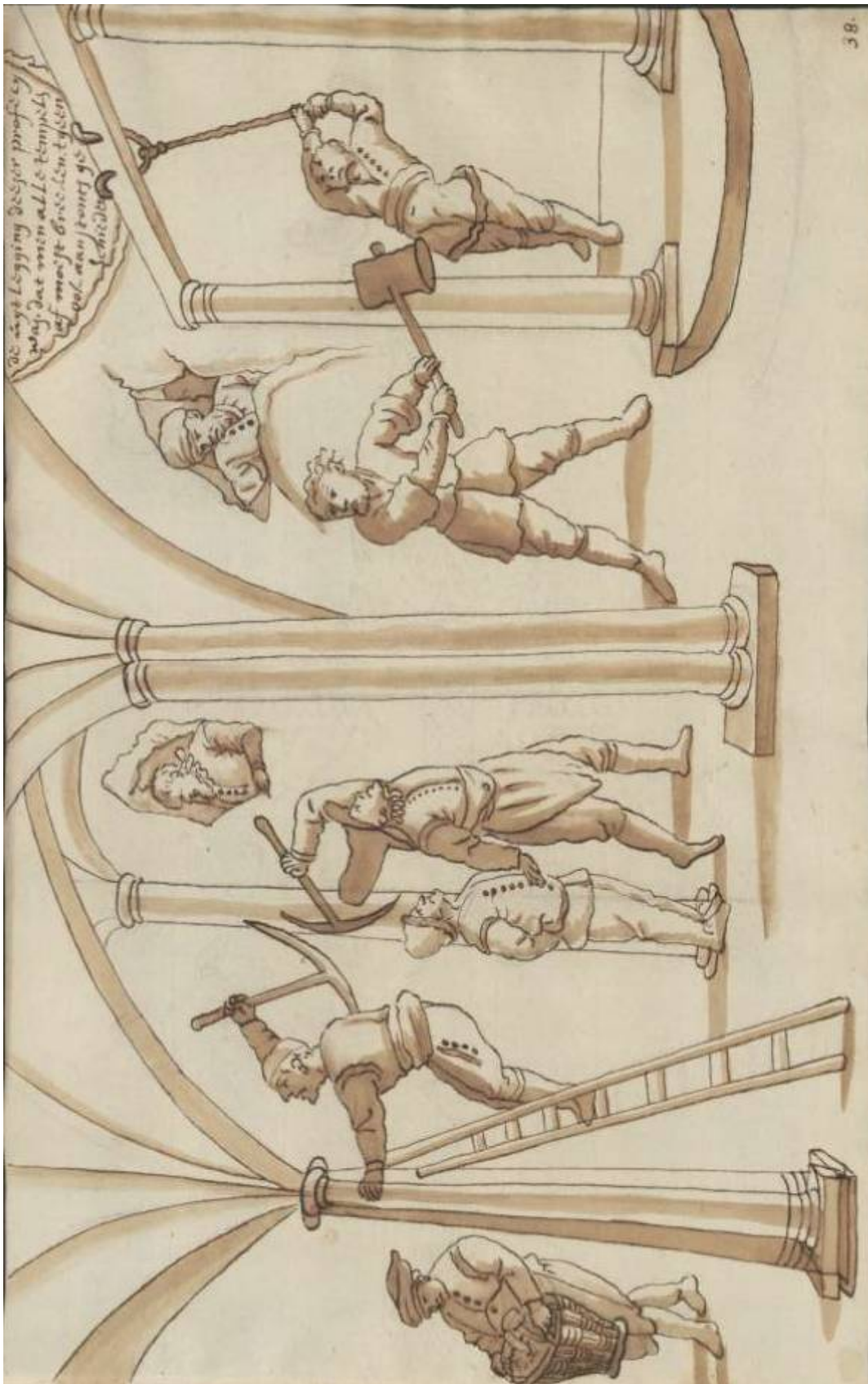
Heinrich Krechting, de kanselier van Jan van Leiden, probeerde nog vijf jaar lang de herovering van Münster vanuit Oldenburg voor te bereiden. In talrijke kleine gemeenten sprak men van een nieuwe koning, die in 1538 zou komen. Maar grote acties waren nu niet meer mogelijk en rond 1540 had het 'Münsterse doperdom' opgehouden te bestaan.

Overgenomen en vertaald door C. Spijker uit:
Geschichte original am Beispiel der Stadt Münster Nr. 3 Utopia 1534/35, Entstehung und Untergang der 'Gemeinde Christi', der sogenannten Wiedertäufer,
uitgegeven door het Stadsarchief en het Stadsmuseum van Münster en gedrukt bij de Aschendorffsche Buchdruckerei in Münster.

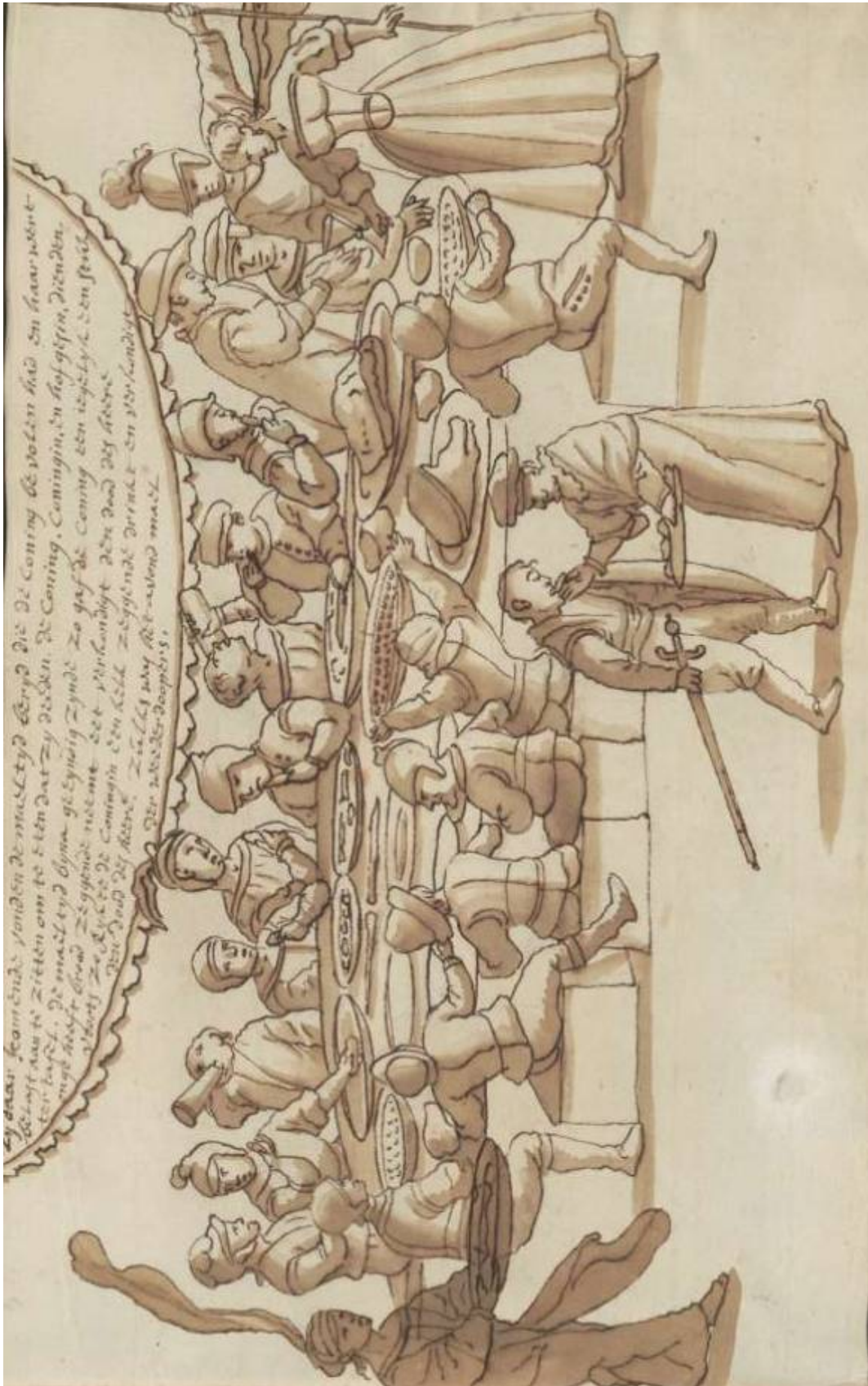
Over de geschiedenis van de wederdopers in Münster bestaat een serie 'stripverhalen', bestaande uit ingekleurde tekeningen, in de vroege 18e eeuw gemaakt door een anonieme Nederlandse tekenaar. De originelen van deze serie bevinden zich in de Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz in Berlijn. Acht afbeeldingen uit deze serie zijn hierachter toegevoegd. De hele serie is te bekijken op digital.staatsbibliothek-berlin.de.

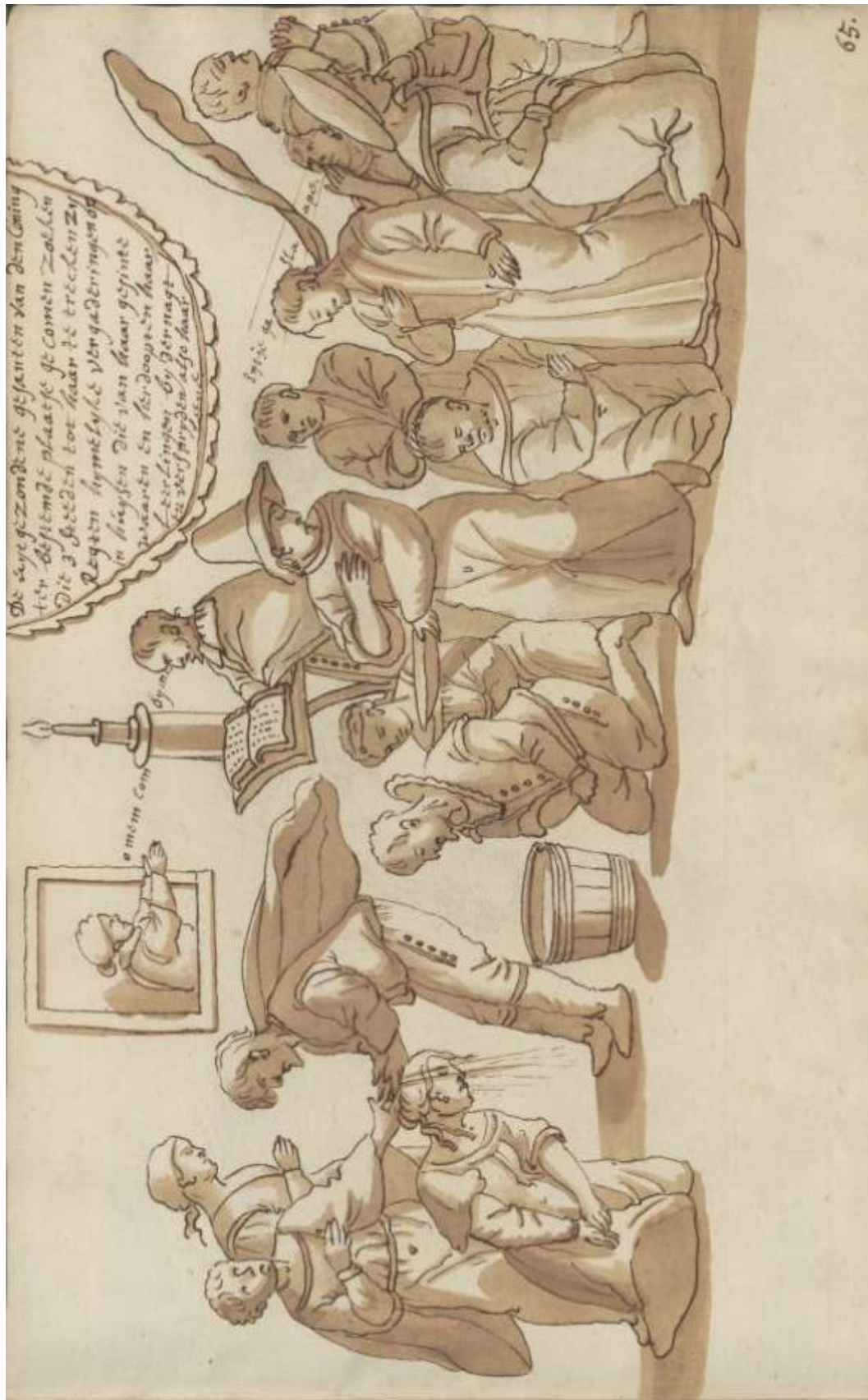

Munten en penningen

Het is voor ons Twentenaren altijd een aardig uitstapje om eens de aloude bisschopstad Münster te bezoeken en altijd weer, niemand ontkomt er aan, richt men er zijn blikken omhoog naar den Lambertitoren, waar men de drie kooien ziet hangen, waarin Jan van Leiden, Bernhard Knipperdolling en Bernhard Krechting na hunne gevangenneming werden rondgereden en tentoongesteld in verschillende plaatsen in Westfalen. Het is mijn voornemen niet in deze bijdrage op de geschiedenis der Wederdoopers te Münster nader in te gaan, maar ik zal proberen in korte trekken de munten en penningen te beschrijven, die gedurende en kort na het drama, dat zich in Münster in 1534 en 1535 heeft afgespeeld, zijn geslagen.

Er zijn reeds heel wat jaren voorbij gegaan sedert ik voor het eerst een daalder der Wederdoopers in handen kreeg. Deze daalder kwam mij toen zo interessant voor, dat ik alle moeite deed, om meer gegevens omtrent het Münstersche gebeuren te weten te komen. Al zoekende en speurende kreeg ik langzamerhand heel wat materiaal in mijn bezit, niet alleen wat munten en penningen, doch ook wat literatuur betreft. Toen in 1930 door de vorstelijke gift van den menschenlijker wijze gesproken, helaas te vroeg overleden groot industrieel Jan Bernard van Heek, in de stad Enschede het Rijk der Nederlanden een prachtig museum werd geschonken, kwamen mijn vrouw en ik tot het voornemen ook iets bij te dragen tot dat museum, waarin de 'Oudheidkamer Twente' zou worden ondergebracht. Wij meenden dit niet beter te kunnen doen, dan door mijne collectie Wederdoopersmunten en penningen, (waarbij ik al verzamelende ook langzamerhand reformatie penningen en andere had toegevoegd) als geschenk aan te bieden.

Vooraleer ik tot de beschrijving der in de oudheidkamer aanwezige munten over ga, lijkt het mij niet ondienstig er op te wijzen, dat naast deze munten, hoogst waarschijnlijk door Jan van Leiden met behulp van oude door hem gevonden stempels van den bisschop Franz von Waldeck, opnieuw aanmunting heeft plaats gehad, waarmee hij betalingen deed voor leveranties van buiten Münster.

Wanneer wij in het Rijksmuseum Twente de munten en penningenzaal betreden, zien wij thans rechts in de eerste vitrine een aantal munten en penningen liggen, betrekking hebbende op de vernoemde Wederdoopers te Münster. Die munten en penningen zijn, voor zoover de echtheid (daarover later) kan worden aangetoond, voor een deel in die stad geslagen in de jaren 1534 en 1535. Ik zeg voor een deel, omdat men gerust mag aannemen, dat velen daarvan later, vooral in de 17e eeuw, ook in de Nederlanden zijn nagemaakt. Die daalders en halve daalders (in verschillende dikten en zwaarten) zijn trouwens als munt nooit in circulatie geweest. Wat toch was het geval? Toen Jan van Leiden zich tot koning had doen uitroepen, liet hij van de in beslag genomen en daarna gesmolten gouden en zilveren voorwerpen munten en penningen slaan, als in de vitrine aanwezig. Met welk doel deed hij dat? Die daalders konden niet dienen om de proviand te betalen, die van buiten moest komen, daar men buiten Münster een dergelijke niet erkende munt (zonder bepaalde waarde) zou weigeren aan te nemen.

Daarvoor diende het hier vorengenoemde geld met behulp van stempels van den bisschop geslagen. Jan moet dus wel met een ander oogmerk tot deze aanmunting zijn overgegaan. De geschiedschrijvers hebben dan ook in den loop der jaren aangetoond, dat deze speciale munten tot een driedelig doel hebben gediend. In de eerste plaats zocht men met die dikke daalders de soldaten van den belegeraar (bisschop Franz von Waldeck) om te koopen, ten tweede dienden de gouden penningen tot versiering der halskettingen van hertogen en andere hoge persoonlijkheden, door Jan van Leiden

als zoodanig benoemd en in de derde plaats werden de gouden daalders ook gebruikt om kracht bij te zetten aan een zekere ceremonie door de apostelen van Jan van Leiden verricht in de ongelooovige steden. Wat deze ceremonie betreft, niemand der geschiedvorschers is het ooit duidelijk geworden wat ze feitelijk precies beteekende.

Het is daarom noodig hier aan te halen wat er beschreven staat van het bezoek der apostelen aan Warendorf. Jan van Leiden zond Johannes Klopris, Heinrich Ummegrove, Gottfried Stralen, Dietrich von Alfen en Antonius von Prüm (Eifel) naar bovengenoemde stad in het oosten. Aldaar aangekomen gingen deze afgezanten naar de markt en hieven daar hun gewone geroep bij dergelijke gelegenheden aan: "Doet boete, doet boete." Daarna gingen zij in het huis van den raadsheer Erpo Holland en verkondigden aan de huisgenooten den vrede. Hier doopten de apostelen in eenige dagen meer dan vijftig personen (Erpo zelf bekende later, dat het er maar 27 geweest waren). Al spoedig besloot de raad der stad deze apostelen tot den predikdienst toe te laten en hun bescherming te verleenen.

Deze begonnen nu het in Münster geleerde hier in toepassing te brengen en alhoewel de bisschop Franz von Waldeck (hij resideerde destijds meest te Iburg) den raad van Warendorf vriendelijk waarschuwde de apostelen weg te zenden, voldeed dit college daaraan niet. Daarom kwam op 21 Oktober 1534 de bisschop met voetvolk en ruitery voor de stad. Door bemiddeling van Johann van Buren en Herman von Mengersen gaf de stad zich zonder belegering over en liet den bisschop binnentrekken. Deze liet direct alle kanonnen ontladen door ze in de lucht te laten afschieten. Hierdoor sprongen de meeste ruiten in de stad.

Ondertusschen werden de wederdooper predikanten door eenige raadsleden en burgers in het raadshuis gevangen gehouden. De apostelen, later op de markt gebracht, legden hunne mantels af, spreidden die op den grond uit en wierpen den gouden munt hun door Jan van Leiden meegegeven, op den mantel, hiermede te kennen gevende, "dat waar hunne leer waar en heilzaam was, alhoewel zij door den bisschop veracht werden, zij hun plicht gedaan hadden." De geschiedschrijver Dorp(ius) zegt hierover: "Und einem jeden ein stück golts gegeben von neun gulden, mit befehl, an welchen orten man den frieden den sie verkündigten, nicht annemen würde, da solten sie solch stück golts hingeben, zum gezeugnis der verdammis derer, die den frieden nicht wolten annemen"(Wahrhaftige Historie enz., Henricum Dorpium, 1536, Neuausgabe 1847). Ook aan de apostelen, die naar de plaatsen Coesfeld, Soest en Osnabrück trokken, werden deze gouden penningen meegegeven. De meesten zijn helaas verloren gegaan. In Osnabrück bevonden zich tot voor eenige jaren drie stuks in het museum, welke thans voor alle securiteit opgeborgen zijn in een safe in het stadhuis aldaar. De Heer A.O. van Kerkwijk, directeur van het Rijks Munten en Penningenkabinet in Den Haag, schreef mij dat ook in het kabinet aldaar een gouden wederdoopersdaalder aanwezig is; deze is waarschijnlijk in de 17e eeuw nagemaakt van een daalder van 1534. Van dezen daalder in het penningkabinet namelijk is muntmeester Johann Potthoff te Münster. De afslag is dan ook van het muntteken P. voorzien. Ik heb van bovengenoemde ceremonie nooit meer iets, in welke beschrijving der Münstersche troebelen ook, kunnen vinden. Het hierboven vermelde heeft betrekking op die munten, waarbij op de voorzijde te lezen staat: "We nicht gebare (gebore) is vit (uth) de Water un Geist, Dat Wort is Fleisch geworden un wanet under (in) uns", en op de keerzijde: "Mach (mac) nicht in gaen in het (dat) Rike Goides (Gades of Godes) Ein Koninck Up, Rc. o.A. Ein Her (Godt) ein Gelove ein Doepe. Tho Münster 1534." In deze opschriften zijn trouwens nogal heel wat afwijkingen. Ter verduidelijking laat ik eenige afbeeldingen volgen, waarop men beter een en ander kan zien.

Het is wellicht wenschelijk nog te vermelden, hoe Jan van Leiden aan deze opschriften kwam. Hierbij moet men vooral niet uit het oog verliezen, dat hij een godsdienstig cachet wilde geven aan alles wat in Münster gebeurde. Daarom koos hij dan ook voor de munten en opschriften, ontleend aan den Bijbel. Om den wederdoop goed te praten, beriep hij zich op Johannes 3 vers 4: "Tenzij dat iemand wederom geboren worde, hij kan het Koninkrijk Gods niet zien." Dan op Johannes 3 : 5: "Zoo iemand niet geboren wordt uit Water en Geest, hij kan in het Koninkrijk Gods niet ingaan."

*Dopers geld. Boven: Daalder (Taler) van Jan van Leyden 1534,
 onder: Penning van Jan van Leyden in 1536 vervaardigd naar de ets van Aldegrever*

Verder vestigde hij de aandacht op Johannes 1 : 14: “En het Woord is vleesch geworden en heeft onder ons gewoond”, en tenslotte op den brief van Paulus aan de Efeziërs IV vers 5: “Eén Heer, één Geloof, één Doop.”

Wanneer ik nu nog mededeel, dat deze daalders in goud, zilver en brons in heel wat variëteiten gedurende en na het schrikbewind te Münster en ook elders zijn geslagen, ga ik thans met mijn beschrijving over tot die penningen, welke Jan van Leiden met eigen beeltenis liet slaan, nadat hij zich zelf tot koning had laten uitroepen. De voorzijde van deze fraaie penningen laat ons het borstbeeld van Jan van Leiden zien (wellicht is dit naar de ets van Aldegrever vervaardigd). In het omschrift leest men: “Johan van Leiden ein Koninck der Wederdopers to Münster.” Onder het borstbeeld in twee regels: “Warhaftich Conter.” Op de keerzijde ziet men het wapenembleem van Jan van Leiden: een aardbol doorstoken met twee zwaarden waarboven een kroon en tot omschrift dragende de woorden: “Gottes macht iis mijn cracht”, Anno MDXXXVI (1536).

Deze penningen zijn waarschijnlijk door een zekere meester W.S., die in Saksen werkte, vervaardigd. Zij werden in goud, zilver, brons, verguld zilver en vertind koper geslagen. Ook bij deze penningen kan men eenige verschillen opmerken, hetgeen vermoedelijk zijn oorzaak hierin vindt, dat er nage-maakte exemplaren onder zijn.

Tenslotte hebben wij nog den penning te bespreken, waarvan men gedacht heeft, dat hij op last van bisschop Franz von Waldeck is vervaardigd. Toen namelijk Jan van Leiden met Krechting en Knipperdolling op den 24 Juni 1535 bij de inname van Münster waren gevangen genomen, zou de bisschop deze penning hebben laten slaan. De voorzijde vertoont het borstbeeld van Jan van Leiden. Het omschrift op de voorzijde luidt: “Jan van Leiden, Koninck der Wederdopers to Münster.” Binnen dit omschrift leest men: “Zijn ouderdom XXV Jar.”

De keerzijde vertoont een elf regelig opschrift: “Im Jaer 1534 op den erst Dagh Marcy is de Stat Münster in Westfalen belegert en dor Gods help op den 24 Dagh Monat Juny im Jaer 1535 erovert.”

Dopers geld

Hierboven schreef ik dat bisschop Franz von Waldeck dezen penning zou hebben doen slaan. Zekerheid heeft men daaromtrent niet. Op dezen penning staat de leeftijd van Jan van Leiden aangegeven met 25 jaar in plaats van 26, wat inderdaad zijn ouderdom was. Deze vergissing op den penning zou door den bisschop bepaald niet gemaakt zijn; trouwens de wijze van afwerking van dezen penning rechtvaardigt elken twijfel om den bisschop als opdrachtgever aan te zien.

Deze zou met een dergelijke slordige uitvoering zeker niet tevreden zijn geweest. Prof. Max Geisberg te Münster neemt dan ook aan, dat deze penning in de 17e eeuw door een graveur met speculatieve oogmerken vervaardigd is. Van Mieris beeldt dezen penning in zijn: *Historie der Nederlandsche vorsten in 1733 af*, waaruit Prof. Geisberg afleidt, gezien tevens de fouten in het opschrift, dat deze penning in de 17e eeuw in de Nederlanden is vervaardigd.

Zo ben ik dan aan het einde van mijn korte beschrijving gekomen. Er valt nog heel wat te doen vooraleer men de wederdoopersmunten en penningen in al hunne variaties grondig onderzocht zal hebben. Telkens komen er nog weer exemplaren met afwijkingen te voorschijn. Waar men in Münster voorbereidingen treft om het gebeuren van 1535 straks in 1935 te herdenken, hoop ik, dat nog heel wat materiaal voor den dag zal komen.

*Munten en penningen der Münstersche Wederdoopers
in de oudheidkamer 'Twente' van het Rijksmuseum
Twente in Enschede,*
geschreven door A. Wevers Jr. te Enschede in 1934 in
een onbekend Duits/Nederlands tijdschrift uit 1934,
waarschijnlijk uitgegeven in Münster.

*In het verleden ligt het nu,
In het nu wat worden zal.*

Willem Bilderdijk

